

УДК 598.2:502.7(477.73)

ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ З МЕТОЮ ВИЯВЛЕННЯ ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ЗБЕРЕЖЕННІ ВИДОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ ПТАХІВ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В. А. Костюшин

Інститут зоології НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, 252601 Київ-30, ІСН, Україна

Одержано 15 січня 1997

Эколого-фаунистическое изучение природно-заповедных территорий с целью определения их роли в сохранении видового разнообразия птиц (на примере Николаевской области). Костюшин В. А. — Природно-заповедный фонд Украины насчитывает более 6 тыс. объектов, большую часть которых составляют заказники, заповедные урочища, памятники природы. Однако их роль в сохранении разнообразия позвоночных животных, в частности птиц, не изучена. В связи с этим с целью изучения роли заповедных объектов низкого ранга в сохранении разнообразия лесных птиц в условиях степной зоны было обследовано 9 лесных заказников и заповедных урочищ Николаевской обл., общая площадь которых составляет 5276 га (59,7 % общей площади лесных объектов области). Приводятся данные о видовом и численном составе орнитокомплексов заповедных объектов. Делается вывод, что ПЗФ низкого ранга играют намного более важную роль в сохранении разнообразия лесных орнитокомплексов Николаевской обл., чем заповедники. По предварительным оценкам аналогичная картина наблюдается и в других регионах степной зоны Украины. Ключевые слова: природно-заповедный фонд, видовое разнообразие орнитокомплексов, степная зона Украины.

An Ecological-Faunistic Survey of Nature Reserve Areas in Order to Elucidate Their Importance in Bird Species Diversity (as Exemplified with Mykolayivska Oblast'). Kostyushin V. A. — The nature reserve resources of Ukraine includes over 6,000 objects, most of which are represented by limited access areas, reserved lands, and natural monuments. However, their role in the diversity of the vertebrate fauna, especially as related to birds, is not well known yet. In order to elucidate the role of lower level objects in the protection of the woodland bird species diversity of the Steppe zone, nine forest areas (with limited access) and protected areas were surveyed in Mykolayivska county, on a total area of 5276 ha (59.7% of this county covered with forests). The data on bird species communities, their specific and qualitative composition are given. It is concluded that lower rank protected areas plays much more important role in the protection of the bird species diversity rather than reserves. According to the preliminary data, similar phenomena will be observed in other areas of the Steppen zone of Ukraine.

К е у w o r d s: Birds, species diversity, protection, limited access areas, Ukraine.

Кількість заповідних об'єктів високого рангу (заповідники та національні парки) в Україні не сягає і 30. Ці резервати мають не тільки чітко встановлені кордони, а й штатних співробітників, включаючи науковий персонал та охорону. В цю категорію слід також включити і регіональні ландшафтні парки, об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ), які з'явилися відносно недавно і, на жаль, поки що одиничні. З другого боку, ПЗФ України налічує більш ніж 6 тис. об'єктів більш низь-

кого рангу — заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи. Аналіз, проведений лабораторією охорони паземних хребетних Інституту зоології НАН України в попередні роки, показав, що навіть на рівні видових списків заповідні об'єкти високого рангу не забезпечують охорони значного числа рідкісних та зникаючих хребетних, тим більше, коли йдеться про стійкі популяційні угруповання. Все це стимулювало нас зайнятися вивченням ролі об'єктів ПЗФ низького рангу в збереженні хребетних тварин, зокрема птахів. З метою вивчення ролі заповідних об'єктів низького рангу в збереженні різноманіття лісових птахів в умовах степової зони було обстежено ряд заказників та заповідних урочищ Миколаївської обл.

Матеріал и методика. При зборі матеріалу були проведені кількісні маршрутні обліки згідно з методикою, опублікованою раніше (Костюшин, 1994). Крім того, спеціально проводився пошук гнізд хижих птахів. У ході виконання планової тематики було обстежено 9 заповідних лісових об'єктів, загальна площа яких дорівнює 5276 га (59,7% загальної площі лісових об'єктів області).

Коротка характеристика обстежених об'єктів ПЗФ Миколаївської області

1. Лісові об'єкти, де проведені кількісні обліки: “Василева Пасіка” — заповідне урочище у Вознесенському р-ні, 252 га. Домінують середньовікові насадження. Також є ділянки стиглих насаджень, перший ярус яких представлено дубом, кленом та ясенем. Значну частину займають болото та став.

“Лабіринт” — заповідне урочище у Вознесенському р-ні, 247 га. Більша частина масиву представлена старим лісом з дуба, ясеня, клена.

“Олександрівська дача” — заказник місцевого значення в Арбузинському р-ні, 465 га, середньовікові та молоді листяні насадження. Майже третину території займають кущі та вирубки.

“Новоселівка” — заказник місцевого значення в Арбузинському р-ні, 112 га. Домінують листяні ліси середнього віку, невелика частина яких занята молодими насадженнями. Зустрічаються заболочені ділянки уздовж р. Арбузинки.

“Лівобережне” — заповідне урочище у Першотравневому р-ні, 226 га. Листяні насадження середнього віку в заплаві р. Південний Буг.

“Андріївське” — заповідне урочище в Миколаївському р-ні, 1294 га. Молоді соснові ліси на пісках. Зустрічаються невеличкі ділянки листяних насаджень середнього віку.

“Балобанівка” — заказник місцевого значення у Жовтневому р-ні, 510 га. Молоді соснові ліси на пісках. Зустрічаються невеличкі ділянки листяних насаджень середнього віку.

2. Лісові об'єкти, обстежені частково:

“Рацинська дача” — заказник республіканського значення, розташований у Вознесенському р-ні, 1782 га. Відносно невеликі ділянки вкриті стиглими листяними лісами. Переважна більшість території зайнята середньовіковими та молодими насадженнями, а також горіховими садами. У пониззях розташовано декілька ставків та струмків із невеличкими болотами у заплаві. В цьому резерваті проведено тільки детальний облік хижих птахів.

“Мар'ївка” — заповідне урочище у Баштанському р-ні, 388 га. Лісонасадження 40-річного віку з листяних видів дерев.

Крім того, були обстежені нелісові об'єкти — “Єланець” (976 га) та “Актове” (1000 га). У 1995 р. у рамках госпдоговірних тематик було також проведено обстеження нового заповідного об'єкту — регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” площею біля 12000 га та перспективної для заповідання (зараз готується подання на заповідання) території — “Христофоровські плавні”, площа якої близько 1000 га. Дані по нелісових об'єктах використовуються в дуже малому обсязі.

Характеристика орнітокомплексів досліджуваних об'єктів ПЗФ. Аналізуючи орнітокомплекси досліджуваних об'єктів ПЗФ Миколаївської обл., ми виділяли угруповання видів, які відрізняються чисельністю. Домінантами ми вважали види, чисельність яких складала не менше 10% від загальної чисельності птахів резервату, субдомінантами — 5–10%, звичайними — 1–5%, нечисленними — менше 1%.

Незважаючи на те, що такий поділ є досить умовним, він знаходить широке застосування у наукових працях і, на наш погляд, безсумнівно є корисним для аналізу. Повний список зареєстрованих видів наведено у таблиці 1.

“Василева Пасіка” — у ході проведення обліків зареєстровано 39 видів птахів. Загальна чисельність птахів дорівнює 5,70 пар/га. Домінантом є *Sylvia atricapilla* — 0,8 пар/га (14,04%), субдомінантами — *Parus major* — 0,48 (8,43), *Fringilla coelebs* — 0,42 (7,37), *Erithacus rubecula* — 0,40 (7,02), *Luscinia luscinia* — 0,40 (7,02). До звичайних відносяться 28 видів і 6 — до нечисленних.

“Лабірінг” — при обліках зареєстровано 38 видів. Загальна чисельність птахів — 13,15 пар/га. До домінантів відносяться 2 види — *Ficedula albicollis* — 1,68 пар/га (12,78%), *F. coelebs* — 1,63 (12,40). Субдомінанти — *L. luscinia* — 1,2 (9,13), *P. major* — 0,97 (7,38), *Coccothraustes coccothraustes* — 0,80 (6,08), *Turdus merula* — 0,80 (6,08), *Jynx torquilla* — 0,80 (6,08). В угруповання звичайних входять — 13 видів, нечисленних — 18 видів.

“Олександрівська дача” — при проведенні обліків зареєстровано 42 види, загальна чисельність яких дорівнює 11,20 пар/га. До групи домінантів ми не можемо віднести жодного виду. До субдомінантів відносяться: *S. atricapilla* — 0,96 пар/га (8,57%), *F. coelebs* — 0,76 (6,79), *Hippolais icterina* — 0,69 (6,16), *L. luscinia* — 0,69 (6,16), *F. albicollis* — 0,68 (6,07), *P. major* — 0,62 (5,54). 22 види відносяться до звичайних і 14 — до нечисленних.

“Новоселівка” — зареєстровано 31 вид. Загальна чисельність дорівнює 11,36 пар/га. Домінантами є *S. atricapilla* — 1,93 пар/га (16,98%), *T. merula* — 1,34 (11,79), *F. coelebs* — 1,34 (11,79). Субдомінант лише — *L. luscinia* — 0,57 (5,01). Звичайних — 23 види, нечисленних — 4.

“Лівобережне” — знайдено 35 видів, загальна чисельність яких дорівнює — 7,30 пар/га. Серед домінантів — *S. atricapilla* — 1,00 пар/га (13,69%), *F. coelebs* — 0,93 (12,73), *L. luscinia* — 0,75 (10,27). Субдомінанти — *T. merula* — 0,58 (7,94), *Sturnus vulgaris* — 0,42 (5,75), *Streptopelia turtur* — 0,42 (5,75), *P. major* — 0,39 (5,34). Звичайних — 17 видів, нечисленних — 11.

“Андріївське” — знайдено 43 види. Загальна чисельність — 1,81 пар/га. До домінантів за формальною ознакою ми не можемо віднести жодного виду. До субдомінантів відносяться *F. coelebs* — 0,17 (9,39), *P. major* — 0,17 (9,39), *Phylloscopus trochilus* — 0,13 (7,18), *Anthus trivialis* — 0,13 (7,18), *S. turtur* — 0,10 (5,52), *Streptopelia decacoto* — 0,10 (5,52). До звичайних віднесено 26 видів, нечисленних — 11.

“Балобанівка” — знайдено 20 видів, загальна чисельність — 1,08 пар/га. Серед домінантів тільки *Pica pica* — 0,29 пар/га (26,85%). Субдомінанти — *P. major* — 0,09 (8,33), *Oriolus oriolus* — 0,09 (8,33), *Corvus cornix* — 0,08 (7,41), *Sylvia communis* — 0,06 (5,56), *Upupa epops* — 0,06 (5,56), *Columba palumbus* — 0,06 (5,56). До звичайних віднесено 11 видів, нечисленних — 2.

Порівняльна характеристика орнітокомплексів досліджуваних об'єктів ПЗФ Миколаївської області. Загальна чисельність птахів у досліджуваних об'єктах ПЗФ варіює від 1,08 до 13,15 пар/га. Низька чисельність птахів спостерігалась у майже монодомінантних соснових насадженнях — “Андріївське” та

Т а б л и ц я 1. Птахи деяких заповідних територій Миколаївської області

T a b l e 1. Birds of several protected territories in Mykolayiv oblast'

Види птахів	Лабіринт		Василева Пасіка		Олександрівська дача		Новоселівка		Балобанівка		Андріївське		Лівобережне	
	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%
<i>Milvus tigrinus</i>	-	-	0,008	0,14	0,002	0,02	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Circus aeruginosus</i>	-	-	0,060	1,05	-	-	-	-	-	-	0,010	0,55	-	-
<i>Accipiter gentilis</i>	0,004	0,03	0,008	0,14	0,002	0,02	0,009	0,08	-	-	0,010	0,55	0,004	0,05
<i>Accipiter nisus</i>	-	-	0,001	0,02	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	-	-
<i>Buteo buteo</i>	-	-	0,015	0,26	0,002	0,02	0,009	0,08	-	-	-	-	0,009	0,12
<i>Neohedya retrix</i>	0,004	0,03	0,004	0,07	0,004	0,04	-	-	-	-	0,010	0,55	-	-
<i>Falco subbuteo</i>	-	-	0,001	0,02	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Falco tinnunculus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	0,030	2,78	-	-	-	-
<i>Phasianus colchicus</i>	0,080	0,61	-	-	0,100	0,89	0,150	1,32	0,010	0,93	0,010	0,55	0,050	0,68
<i>Columba palumbus</i>	-	-	0,100	1,76	-	-	-	-	0,060	5,56	0,030	1,66	0,080	1,10
<i>Streptopelia cis caucaso</i>	0,080	0,61	0,200	3,51	0,210	1,88	0,150	1,32	0,030	2,78	0,100	5,52	0,080	1,10
<i>Streptopelia turtur</i>	0,180	1,37	-	-	0,290	2,59	0,450	3,36	0,030	2,78	0,100	5,52	0,420	5,75
<i>Cuculus canorus</i>	0,010	0,08	0,060	1,05	0,070	0,63	0,150	1,32	0,030	2,78	0,030	1,66	-	-
<i>Asio otus</i>	0,010	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Alcedo atthis</i>	0,020	0,15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Upupa epops</i>	-	-	0,060	1,05	0,100	0,89	0,150	1,32	0,060	5,56	0,010	0,55	0,010	0,14
<i>Juvs torquilla</i>	0,800	6,03	0,060	1,05	0,530	4,73	0,290	2,55	-	-	-	-	0,080	1,10
<i>Picus caesus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,050	0,68
<i>Dendrocopos major</i>	0,350	2,66	0,060	1,05	0,210	1,88	0,290	2,55	0,030	2,78	0,010	0,55	0,250	3,42
<i>Dendrocopos minor</i>	0,080	0,61	-	-	0,130	1,16	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Colaptes cafer</i>	-	-	-	-	0,070	0,63	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Lullula arborea</i>	0,350	2,66	-	-	0,070	0,63	-	-	-	-	0,070	3,87	-	-
<i>Alauda arvensis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Anthus campestris</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	-	-
<i>Anthus trivialis</i>	-	-	0,100	1,76	0,530	4,73	0,150	1,32	-	-	0,130	7,18	-	-
<i>Lanius collurio</i>	0,080	0,61	-	-	0,190	1,70	-	-	-	-	0,030	1,66	0,010	0,14
<i>Lanius minor</i>	0,080	0,61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,010	0,14
<i>Oriolus oriolus</i>	0,350	2,66	0,120	2,11	0,140	1,25	0,190	1,67	0,090	8,33	0,010	0,55	0,250	3,42
<i>Sturnus vulgaris</i>	0,080	0,61	0,150	2,63	0,550	4,91	0,480	4,22	-	-	0,030	1,66	0,420	5,75
<i>Garrulus glandarius</i>	0,080	0,61	0,060	1,05	0,140	1,25	0,150	1,32	0,030	2,78	0,030	1,66	0,080	1,10
<i>Pica pica</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2902	6,85	0,010	0,55	-	-
<i>Corvus frugilegus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	0,020	1,85	-	-	-	-
<i>Corvus corone</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	0,080	7,41	0,030	1,66	0,010	0,14
<i>Corvus corax</i>	-	-	0,150	2,63	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	0,010	0,14
<i>Urosticte novaesii</i>	0,080	0,61	0,060	1,05	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	-	-	0,060	1,05	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Hippolais icterina</i>	0,080	0,61	0,060	1,05	0,690	6,16	0,150	1,32	-	-	-	-	0,080	1,10
<i>Sylvia ussura</i>	0,080	0,61	0,060	1,05	0,070	0,63	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Sylvia atricapilla</i>	0,650	4,94	0,800	14,04	0,960	8,57	1,930	16,38	0,030	2,78	0,030	1,66	1,000	13,69
<i>Sylvia borin</i>	-	-	0,060	1,05	-	-	0,500	4,40	-	-	0,030	1,66	0,080	1,10
<i>Sylvia communis</i>	-	-	0,100	1,76	0,140	1,25	-	-	0,060	5,56	0,070	3,87	0,080	1,10
<i>Phylloscopus trachurus</i>	0,260	1,98	-	-	0,210	1,88	0,150	1,32	0,010	0,93	0,130	7,18	-	-
<i>Phylloscopus collybita</i>	0,080	0,61	0,200	3,51	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	0,080	1,10
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	0,440	3,35	0,200	3,51	0,410	3,66	0,150	1,32	-	-	-	-	-	-
<i>Ficedula hypoleuca</i>	0,080	0,61	-	-	0,70	0,63	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Ficedula albicollis</i>	1,680	12,78	0,200	3,51	0,680	6,07	0,450	3,96	-	-	-	-	0,050	0,68
<i>Ficedula parva</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,010	0,55	-	-
<i>Muscicapa striata</i>	0,080	0,61	0,120	2,11	0,210	1,88	0,300	2,64	-	-	0,070	3,87	0,150	2,05
<i>Saxicola rubetra</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	-	-
<i>Oenanthe oenanthe</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	0,030	2,78	-	-	-	-
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,080	1,10
<i>Erithacus rubecula</i>	0,570	4,34	0,400	7,02	0,410	3,66	0,190	1,67	-	-	0,030	1,66	0,330	4,52
<i>Luscinia megarhynchos</i>	-	-	-	-	0,130	1,16	0,010	0,09	-	-	-	-	-	-
<i>Luscinia luscinia</i>	1,200	9,13	0,400	7,02	0,690	6,16	0,570	5,01	-	-	0,030	1,66	0,750	10,27
<i>Turdus merula</i>	0,800	6,08	0,200	3,51	0,340	3,04	1,340	11,79	-	-	0,030	1,66	0,580	7,94

Продовження таблиці 1.

Види птахів	Лабіринт		Василева Пасіка		Олександрівська дача		Новоселівка		Балобанівка		Андріївське		Львівська	
	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%	пар/га	%
<i>Luscinia sibilans</i>	0,270	2,05	0,180	3,16	0,210	1,88	0,480	4,22	-	-	0,030	1,66	0,290	3,97
<i>Corvus corax</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,010	0,55	-	-
<i>Falco tinnunculus</i>	0,180	1,37	0,120	2,11	0,210	1,88	0,100	0,88	-	-	0,030	1,66	0,250	3,42
<i>Falco tinnunculus</i>	0,970	7,38	0,480	8,43	0,620	5,54	0,450	3,96	0,090	8,33	0,170	9,39	0,390	5,34
<i>Passer domesticus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Passer montanus</i>	-	-	0,060	1,05	0,070	0,63	0,060	0,50	-	-	-	-	-	-
<i>Tringilla coelebs</i>	1,630	12,40	0,420	7,37	0,760	6,79	1,340	11,79	0,040	3,70	0,170	9,39	0,930	12,73
<i>Chloris chloris</i>	0,180	1,37	-	-	0,270	2,41	0,150	1,32	0,030	2,78	0,030	1,66	0,200	2,74
<i>Carduelis carduelis</i>	0,160	1,22	-	-	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	0,010	0,14
<i>Acantia cantabrigia</i>	-	-	-	-	0,100	0,89	-	-	-	-	0,030	1,66	-	-
<i>Coccyzus coromandus</i>	0,800	6,08	0,200	3,51	0,270	2,41	0,300	2,64	-	-	-	-	0,150	2,05
<i>Emberiza calandra</i>	-	-	-	-	0,050	0,45	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Emberiza hortulana</i>	0,240	1,83	0,100	1,76	0,290	2,59	0,190	1,67	-	-	0,030	1,66	-	-
<i>Emberiza hortulana</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,030	1,66	-	-
Всього	13,148	1200,0	5,697	99,98	11,200	100,1	11,368	100,0	1,080	100,0	1,810	100,0	7,301	100,0
Кількість видів	38		39		42		31		20		43		35	

“Балобанівка”. Найвища — у стиглих листяних насадженнях (“Лабіринт”). Висока чисельність птахів також у листяних масивах, де значну частину площі займають середньовікові ліси (“Олександрівська дача”, “Новоселівка”) (табл. 1).

Дещо інша картина щодо кількості видів. Більше всього видів знайдено у “Андріївському” (43), територія якого в основному зайнята сосняками. Але завдяки великій території (1294 га) та клаптикам інших насаджень, відкритих місць з чагарниками та ін., кількість видів тут велика. Така ж сама кількість видів і в “Олександрівській дачі” (42), хоча її площа майже втричі менше. Найменша кількість видів в урочищі “Балобанівка”, яке не тільки є майже суцільним сосновим насадженням, а й знаходиться під значним антропогенним пресом.

Якщо подивитися на видовий склад детальніше, аналізуючи тільки “домінантів” та “субдомінантів”, то побачимо наступне. До домінуючих відносять-

Таблиця 2. Види птахів що підлягають охороні, зареєстровані у об'єктах лісових ПЗФ

Table 2. Endangered bird species listed in the surveyed forest protected territories

Види	Червона книга України	SPEC категорії
<i>Milvus migrans</i>		III
<i>Hierax pennatus</i>	I	III
<i>Falco cherrug</i>	III	III
<i>Streptopelia turtur</i>		III
<i>Otus scops</i>		II
<i>Alcedo atthis</i>		III
<i>Merops apiaster</i>		III
<i>Jynx torquilla</i>		III
<i>Picus canus</i>		III
<i>Lullula arborea</i>		II
<i>Lanius collurio</i>		III
<i>Lanius minor</i>		III
<i>Muscicapa striata</i>		III
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>		II
<i>Emberiza hortulana</i>		II

ся тільки 6 видів. *S. atricapilla* і *F. coelebs* — кожен з цих видів зустрічається у 3 об'єктах ПЗФ. Інші види — *F. albicollis*, *T. merula*, *L. luscinia*, *P. pica* — тільки в 1 заповідному об'єкті.

Субдомінанти представлені 12 видами. *P. major* у 6 об'єктах, *L. luscinia* — 4, *F. coelebs* — 3, *T. merula* — 2, *S. turtur* — 2. Інші — *S. decacoto*, *C. palumbus*, *U. epops*, *J. torquilla*, *S. communis*, *H. icterina*, *P. trochilus*, *A. trivialis*, *F. albicollis*, *C. coccyzoides*, *E. rubecula*, *O. oriolus*, *S. vulgaris*, *C. cornix* — кожен в одному. Причому чисельність *S. decacoto*, *C. palumbus*, *U. epops*, *S. communis*, *P. trochilus*, *A. trivialis*, *O. oriolus*, *C. cornix* низька.

До субдомінантів вони потрапили лише за рахунок низької загальної чисельності птахів деяких територій, що охороняються.

Говорячи про домінантів та субдомінантів разом та враховуючи частку виду у загальній чисельності орнітокомплексів, можна сказати, що основу їх складають: *F. coelebs* — 6 об'єктів, 0,42 — 1,63 пар/га (у придатих для нього біотопах); *P. major* — 6 об'єктів, 0,39 — 0,97 пар/га (у придатних для неї біотопах); *L. lusciniа* — 5 об'єктів, 0,40 — 1,20 пар/га; *S. atricapilla* — 4 об'єкти, 0,80 — 1,93 пар/га; *T. merula* — 3 об'єкти, 0,58 — 1,34 пар/га; *F. albicollis* — 2 об'єкти, 0,68 — 1,68 пар/га.

Аналіз авіокомплексів (виключаючи хижих птахів, дані про яких наведено окремо) з точки зору охорони рідкісних та зникаючих видів, показав, що 12 видів птахів заслуговують на охорону з точки зору SPEC категорій (табл. 2), але немає жодного виду, занесеного до Червоної книги України.

Порівняльна характеристика населення хижих птахів досліджуваних об'єктів ПЗФ Миколаївської області. Пошук гнізд хижих птахів було детально проведено у 9 заповідних територіях, загальна площа яких дорівнює 6354 га. Їх стисло характеристику наведено вище. Кількість гнізд хижих птахів та їх розподіл по об'єктах ПЗФ був таким: “Ращинська дача” — 24 гнізда, з яких 12 занято хижими птахами (решта гнізд виявилась незайнятою); “Василева Пасіка” — 17 гнізд, в 9 з яких гніздяться птахи; “Лабіринт” — 4 гнізда (2 жилих); “Олександрівська дача” — 8 гнізд (5 жилих); “Новоселівка” — 6 гнізд (2 жилих); “Лівобережне” — 4 гнізда (3 жилих); “Андріївське” — 2 гнізда (1 жиле); “Сланець” — тут зустрічались лише полюючі хижаки, частина яких гніздилася у лісо-смусі, розташованій поблизу межі заказника; “Актове” — хижі птахи на гніздуванні не знайдені.

Найбільш висока щільність гніздування відмічена в урочищі “Василева пасіка” — 3,6 пар/100 га, на другому місці “Новоселівка” — 1,8 пар/100 га. Найбільш низька чисельність — в заказнику “Ращинська дача” — 0,7 пар/100 га (табл. 3).

Поряд з тим, що чисельність хижих птахів була зв'язана з наявністю підхожих для гніздування дерево-станів (наприклад, цим можливо пояснити низьку щільність гніздування у “Ращинській дачі”, “Андріївському”, “Олександрівській дачі”), немалу роль відігравав фактор непокою. Так, в урочище “Лабіринт”, більша частина якого вкрита стиглим лісом з великою кількістю старих дубів, регулярно гніздилася лише одна пара *Accipiter gentilis* і

Т а б л и ц я 3. Хижі птахи деяких заповідних об'єктів Миколаївської області

Т а б л и ц я 3. Birds of prey in several protected territories in Mykolayiv oblast'

Види	Заповідні об'єкти								Всього		
	РД	ВП	ЛА	ОД	НО	ЛІ	АП	СЛ	АК	пар	%
<i>Milvus migrans</i>	2		1					xx	+	3	8,8
<i>Accipiter gentilis</i>	3	2	1	1	1	1	1	xx		10	29,4
<i>Buteo buteo</i>	4	4		1	1	2		xx	+	12	35,3
<i>Buteo rufinus</i>									+		
<i>Hieraeetus pennatus</i>	3	1	1	2					+	7	20,6
<i>Circus aeruginosus</i>		++			++						
<i>Cerchneis tinnunculus</i>								+	+	+	
<i>Hypotriorchus subbuteo</i>		+									
<i>Falco cherrug</i>										2	5,9
Всього	12	9	2	5	2	3	1			34	100
Пар/100 га	0,7	3,6	0,9	1,1	1,8	1,3	0,8				

П р и м і т к а: РД — Ращинська дача, ВП — Василева Пасіка, ЛА — Лабіринт, ОД — Олександрівська дача, НО — Новоселівка, ЛІ — Лівобережжя, АП — Андріївське, СЛ — Сланець, АК — Актове; + — птахи спостерігалися лише під час полювання; ++ — гніздування можливе; xx — птахи гніздилися поруч з заповідним об'єктом.

лише одного разу була зареєстрована пара *Hieraaetus pennatus*. Їх гнізда були розташовані на найбільш віддаленому від села краю урочища. Цікаво відмітити, що тут знайдено 2 гнізда, які розташовувалися на одному дубі, приблизно у 7 м одне від одного. В одному з них гніздився *A. gentilis*, друге було порожнім. Близьке розташування жилих гнізд спостерігалось також у ряді інших заповідних територій. Так, в “Олександрівській дачі” в 40–50 м гніздилися *Milvus migrans* и *H. pennatus*. Схожу картину ми спостерігали в урочищі “Василева пасіка”, а також поряд з “Єланцем”, де у лісосмузі завдовжки не більш як 350 м гніздилось 3 пари хижих птахів. Всього на обстежених територіях нами було знайдено 65 гнізд, 7 з яких були зайняті *Corvus corax*, 24 виявились порожніми, а у 34 гніздилися хижі птахи. Якщо не враховувати гнізд зайнятих (або зроблених ?) *C. corax*, то частка заселених гнізд склала 58,6%. З 34 пар, які відносяться до 5 видів, найбільш численним був *B. buteo* (35,3%). Далі у порядку зменшення чисельності ідуть — *A. gentilis* (29,4%), *H. pennatus* (20,6%), *M. migrans* (8,8%), *Falco cherrug* (5,9%). Два з цих видів — *H. pennatus* та *F. cherrug* — занесені до Червоної книги України. Їх сукупна частина в загальній чисельності хижих птахів дорівнює 26,5%. З урахуванням видів, які знаходяться під охороною на міжнародному рівні (табл. 2), частка рідкісних та зникаючих видів дорівнює 35,3% загальної чисельності хижих птахів. Це свідчить не тільки про значну чисельність цих птахів в області, але також і про значну роль заповідних об’єктів низького рангу у їх охороні.

Деякі аспекти антропоічного впливу на об’єкти ПЗФ. Обробляючи дані щодо орнітокомплексів об’єктів ПЗФ низького рангу, ми отримали деякий матеріал, який дозволяє говорити про залежність ролі резерватів у збереженні різноманіття птахів від антропоічного пресу. Зокрема, мова іде про урочища “Балобанівка” (Б) і “Андріївське” (А), які, як вже згадувалося вище, представлені переважно молодими сосняками і розташовані на пісках. Листяні дерева та кущі займають невелику площу. Але резервати дуже різняться по площі (510 і 1294 га відповідно) та рекреаційному навантаженню. Урочище “Балобанівка” розташоване майже на околицях Миколаєва і зазнає значного рекреаційного впливу, особливо в частині, яка межує з жилими кварталами. Іншим фактором, який сильно впливає на цей об’єкт, є пожежі (наслідок рекреаційного впливу). У результаті цього спостерігаються значні відмінності у якісному та кількісному складі авіокомплексів резерватів (табл. 1). Перш за все це стосується кількості видів: Б = 20, А = 43. Майже у 2 рази розрізняється і чисельність — 1,08 і 1,81 відповідно. Слід зауважити, що в Б приблизно 30 % загальної чисельності складають *C. cornix* і *P. pica* — синантропні воронові. Ще приблизно 10% припадає на *Parus major* — вид, що в якійсь мірі можна віднести до синантропів. Така ж і чисельність *O. oriolus*, яка, згідно з нашими даними, тяжіє до паркових зон. В урочище Б майже відсутні види, що гніздуються на землі. Зовсім інша ситуація в урочище А, де добре представлена ця група птахів (10 видів). Частина цієї групи у загальної чисельності дорівнює приблизно 30%. Ще 7 видів гніздуються у чагарниках. Таким чином ми спостерігаємо типову картину рекреагенної трансформації орнітоценозів, яка досить добре вивчена нами в умовах Полісся.

Наведені дані добре демонструють зниження ролі заповідних територій в умовах антропоічного пресу. Зрозуміло, що заповідні території можуть грати роль резерватів лише за додержання охоронного режиму, що можливо лише за наявності штату співробітників та фінансування.

Висновки. Враховуючи що :

— лісові об'єкти ПЗФ низького рангу (заказники, заповідні урочища тощо) займають більшу площу, ніж заповідні об'єкти високого рангу (заповідники);

— у лісових об'єктах ПЗФ низького рангу знайдено на гніздуванні 2 види, занесених до Червоної книги України та 17 видів, що підлягають охороні на європейському рівні (категорії SPEC);

— чисельність ряду видів, в першу чергу, це стосується хижих, що підлягають охороні, досить значна;

— в орнітокомплексах обстежених об'єктів ПЗФ низького рангу представлені майже всі птахи лісового комплексу регіону;

можна зробити висновок, що цей клас об'єктів відіграє набагато важливішу роль у збереженні різномаяття лісових орнітокомплексів Миколаївської обл., ніж заповідники.

Згідно з попередніми оцінками аналогічна ситуація спостерігається і в інших регіонах степової зони України.

Костюшин В. А. Птицы островов Днепра в пределах г. Киева // Вестн. зоологии. — 1994. — № 4–5. — С. 40–47.

ЗАМЕТКА

Новые данные о размножении наземных моллюсков *Cepaea vindobonensis* (Ferussac, 1821) (Gastropoda, Pulmonata, Helicidae) в лабораторных условиях [New Data on the Land Snail *Cepaea vindobonensis* (Ferussac, 1821) (Gastropoda, Pulmonata, Helicidae) Reproduction in the Laboratory] . — В 1993 г. в малакологической лаборатории СП "АЛБИ" было проведено исследование характеристик репродуктивной активности наземных моллюсков *C. vindobonensis* (из окрестностей г. Одесса) при постоянных условиях фототермоингрорежима. Всего за период исследования было получено 26 кладок, содержащих от 31 до 166 яиц (среднее число яиц в кладке — $85,6 \pm 5,5$). Яйца слегка овальные; их размеры ($n = 27$): максимальный диаметр — 3,9–4,3 мм, минимальный диаметр — 3,7–4,0 мм. Вес кладок колебался от 0,72 до 3,97 г (в среднем — $1,93 \pm 0,15$ г; $n = 23$) и был достоверно скоррелирован с количеством яиц в кладке ($r = 0,85$; $p < 0,001$; $n = 23$). Вес одной кладки составлял в среднем 40% живого веса улитки (с раковинной). Вес одного яйца в разных кладках колебался от 18,6 до 36,4 мг (в среднем — $21,7 \pm 0,8$ мг; $n = 23$) и не зависел от числа яиц в кладке ($r = 0,04$; $p < 0,05$; $n = 23$). Вылупляемость улиток составляла 67,0–87,2 %. Одна "новорожденная" улитка весила 13,6–14,5 мг. Раковина вылупившейся особи имела 1,75±0,1 оборота, а ее диаметр в среднем был равен $3,67 \pm 0,02$ мм ($n = 20$) — С. С. Крамаренко (Николаевская областная санэпидемстанция), В. И. Попов (Симферопольский госуниверситет).